

**NORTH MAHARASHTRA
UNIVERSITY, JALGAON**

QUESTION BANK

POLITICAL SCIENCE

F.Y.B.A.

General Paper – I
INDIAN DEMOCRATIC REPUBLIC

PATTERN OF QUESTION PAPER

Time : Three Hours

Max. Marks-80

Instructions to Candidates :

- 1) All questions are compulsory
- 2) All questions carry equal marks.

Q.1 Write answer in two sentences (Any Eight) 16

SECTION-I

Q.2 Write notes on Any Four (Minimum 70 words) 16

Q.3 Write answer in detail Any Two (Minimum 200 words) 16

SECTION-II

Q.4 Write notes on Any Four (Minimum 70 words) 16

Q.5 Write answer in detail Any Two (Minimum 200 words) 16

प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप

एकूण वेळ : तीन तास

एकूण गुण : ८०

सूचना :

- १) सर्व प्रश्न आवश्यक आहेत.
- २) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

प्र. १ दोन वाक्यात उत्तरे लिहा. (कोणतेही आठ) १६

विभाग पहिला

प्र.२ कोणत्याही चारांघर टिपा लिहा. (किमान ७० शब्द) १६

प्र. ३ कोणत्याही दोन प्रश्नांची सविस्तर उत्तरे लिहा. (किमान २०० शब्द) १६

विभाग दुसरा

प्र.४ कोणत्याही चारांघर टिपा लिहा. (किमान ७० शब्द) १६

प्र.५ कोणत्याही दोहोंची सविस्तर उत्तरे लिहा. (किमान २०० शब्द) १६

TOPIC 1

DEMOCRATIC THINKING AND TRADITION IN INDIA

Que- Objective Answer Questions :

- 1) Of which two words is the word 'Democracy' formed?
- 2) Mention any two fundamental factors of Democratic Government system.
- 3) Mention, two kinds of Democracy.
- 4) Mention two systems of Representative Democracy.
- 5) Mention the names of any two countries which have adopted parliamentary Democracy.
- 6) Mention the two names of countries where the 'Republic' was existing.
- 7) Write the two names of Republic states in ancient India.
- 8) Mention two kinds of ancient Republic in India.
- 9) Who is the Nominal and Actual Ruler in Indian Parliamentary system
- 10) Who elects the Executive council in Parliamentary system and to whom is the ministry responsible?
- 11) Mention the acts which have the base of Indian Parliamentary system.
- 12) Mention the names of two parliamentary Democratic countries.
- 13) How is the president elected in parliamentary Democracy.
- 14) Mention the four basic pillars of Democracy.
- 15) State the values of Democracy.

Short Answer Questions

- 1) Concept of Direct Democracy.
- 2) Concept of Indirect Democracy.
- 3) Concept of Parliamentary Democracy
- 4) Concept of Republic State.
- 5) Distinction between Democracy and Republic.
- 6) Concept of Republic system of Govt.
- 7) Public Sovereignty.
- 8) Liberty.
- 9) Equality.
- 10) Adult Franchise.
- 11) Secular State.
- 12) Constitution.

Broad Answer Questions:

1. Discuss the Ancient Republic System.
2. Explain the characteristics of Ancient Republic.
3. State the nature of Ancient Republic.
4. State the nature of Indian Republic.
5. State the nature of Indian Parliamentary Democracy.
6. State the main characteristics of Indian Parliamentary system.
7. What is Democracy? Discuss the kinds of Democracy.
8. Discuss the laws in British Rule which were the base of Democracy.
9. The 1935 Act was the base of Indian Democracy. Discuss.
10. Explain the characteristics of Indian Democracy.
11. Discuss comparatively the presidential and parliamentary Democracy.
12. Parliamentary Democracy system is considered as the Responsible Government System.
13. Liberty, Equality, Fraternity and Justice as the main objects of Democracy Explain.

TOPIC 2

INDIAN CONSTITUTION.

Objective Answer Questions :

- 1) When was the first meeting of Indian Constitution Council arranged? Who was the first acting President of Constitution Council.
- 2) When was the Indian Constitution made ready? Mention its implementation date?
- 3) Who was the president of Indian Constitution Council? Who put up the resolution of objectives?
- 4) Mention the two names of member of Indian Constitution Council.
- 5) Who was the president of Drafting Committee? When was the Indian Independence Act made?
- 6) Mention the two names of women members of Indian Constitution Council.
- 7) Mention two names of Drafting Committee members.
- 8) Define Democracy.
- 9) Of which types is the Indian Constitution? In which type does its full
- 10) Mention the Articles of Emergency.
- 11) Mention the Article is used to declared state emergency.
- 12) Mention the state which is special status.
- 13) Mention two characteristics of Indian Constitution.
- 14) What change is made in preamble at Indian Constitution by the 42nd amendments?

Short Answer Questions.

- 1) Concept of Socialism.
- 2) Secular State.
- 3) Sovereignty.
- 4) Liberty.
- 5) Equality.
- 6) Justice.
- 7) Constitution Committee
- 8) Single citizenship and Single Constitution.
- 9) Preamble.
- 10) Methods of Amendments.
- 11) Welfare State.
- 12) Concept of Republic.

Broad Answer Question :

- 1) Write down the Preamble of Indian Constitution and explain its importance.
- 2) Preamble of Indian Constitution is the base of Constitution Explain.
- 3) Explain the context and Importance of preamble of Indian Constitution.
- 4) Preamble is a master key of Indian Constitution Explain.
- 5) Explain the content of Democratic, Republic Sovereignty, Secularism and Socialism.
- 6) Discuss the concept of Liberty Equality, Fraternity and justice in preamble of Indian Constitution.
- 7) Explain the characteristics of Indian Constitution.
- 8) Indian constitution is an ideal constitution Discuss with characteristics.
- 9) Discuss the public Sovereignty theory in the Indian Constitution.
- 10) Indian Constitution is partially Rigid and partially Flexible, Explain this with special. Reference of amendment provision in the Constitution.

TOPIC 3

FEDERATION

Objective Questions :

1. Give the two features of Federal system.
2. What is Federal system?
3. What are the types of Federal system?
4. How many subjects are included in the Union List?
5. Give the two subjects included in the state List?
6. How many subjects are included in the state list?
7. State the two subjects included in the state List.
8. How many subjects are included in the concurrent list?
9. Give the two subject included in the concurrent list.
10. State the name of the two nations that have Federal system.
11. Give the two demerits of the Indian Federal System.
12. State the two things that create conflict between the central and the state government.
13. Which are the two institutes that help to determine Financial relations between the central and the state governments?
14. Which government has the Residuary powers?
15. Which type of constitution is essential for the Federal system?
16. Who is the president of the planning commission?
17. Who is the president of the Finance commission?

Short Answer Questions :

1. Features of the Indian Federal system.
2. Union List
3. State list
4. Concurrent list
5. Features of the Federal system.
6. Is there the federal government in India?
7. Features of unitary form of government in Indian federal system?
8. Administrative relations between the central and the state.
9. Economic relations between the central and the state government.
10. Legislative relations between the central and the state government.

Broad Questions

1. Write the features of Indian Federal system.
2. State the relations between the central and the state government.
3. Discuss the legislative relations between the central and the state government of Indian Federal system.
4. Explain the Administrative relations between the central and the state government in Indian Federal system.
5. Discuss the Financial relations between the central and the state government in Indian Federal system.
6. Do you agree with the view that in India there is a Federal system?
7. In Indian Federal system centralize tendencies are increasing?
8. Is Indian central Government more powerful?

TOPIC 4

FUNDAMENTAL RIGHTS, DUTIES AND DIRECTIVE PRINCIPLES.

Objective Questions:

1. In which articles of constitution there is provision of Fundamental rights.
2. State any two Fundamental rights.
3. Say any two features of the Fundamental rights.
4. Define fundamental rights.
5. Give the definition of the fundamental rights.
6. State the importance of fundamental rights.
7. State the nature of fundamental rights.
8. What is Fundamental Duties?
9. How many Fundamental duties are included in the constitution?
10. State any two fundamental duties given in constitution.
11. Which article is about the fundamental duties?
12. State any two rights of right to constitutional Remedies.
13. Say about which things Habeas corpus is related.
14. What is Quo-warranto?
15. What is Mandamus?
16. What is prohibition?
17. What is certiorari?
18. What are duties?
19. State in which articles the directive principles are included.
20. Say about two basis of directive principles?
21. State any two directive principles.
22. State any two rights in the Right to Freedom.
23. Which rights are included in legal rights?
24. State the directive principles.
- 25. Distinguish between the Directive principles and the fundamental rights.**

Short Answer Questions

1. Importance of fundamental rights.
2. Nature of fundamental rights.
3. Features of the fundamental rights.
4. Right to equality (14 to 18)
5. Right to freedom (19 to 22)
6. Right against exploitation (23 to 24)
7. Right to Freedom of Religion. (25 to 28)
8. Culture and Education Right (29 to 30)
9. Right to property (31 to 31)
10. Right to constitution remedies (32 to 35)
11. Habeas corpus.
12. Quowarranto
13. Prohibition.
14. Certiorari
15. Fundamental duties
16. Financial directive principles.
17. Classification of directive principles
18. Meaning of Directive principles.
19. Nature of directive principles.
20. Importance of directive principle.
21. Origins of directive principles.

Broad Question

1. Explain the following fundamental rights included in Indian constitution.
  - a) Right to equality
  - b) Right against exploitation
2. Explain the following fundamental rights in Indian Constitution.
  - a) Right to freedom of religion
  - b) Culture & educational Right
3. What are the fundamental rights?
4. Explain the features of the fundamental rights.
5. Discuss about the right to constitutional remedies.
6. Discuss the fundamental duties.
7. State the fundamental duties in the constitution and evaluate them.
8. Explain the directive principles in the Indian constitution.
9. Discuss the relation between the fundamental rights and state fundamental duties.
10. State Social directive principles
11. Explain political directive principles.

TOPIC - 5

EXECUTIVE-UNION AND STATE

Objective Questions

1. Who is the Prime Minister of India? From when?
2. Write the eligibility presidential candidature.
3. Who are the voters for presidential election.
4. State two functions of Indian President.
5. Explain briefly in Indian presidents Rights about justice.
6. Write any two Rights of Vice-President of India.
7. Who declared emergency in 1975? Who was Indian prime Minister that time.
8. Which party in India was in power from March 1998 to 6 Feb 2004, who was the Prime Minister
9. Explain in brief the Indian PM's Right of Appointment.
10. State the importance of Indian P.M.
11. Which are the types of Ministers
12. Explain any two characteristics of Indian cabinet.
13. Write any two function of Indian cabinet.
14. Who appoints the ministry and to whom is it responsible?
15. Who is the Governor of Maharashtra? From when?
16. Explain briefly the constitutional position of Governors in India?
17. Write any two functions of Governor in states.
18. Chief Minister's role in state write briefly.
19. Write two main functions of the chief Minister in state.
20. State the characteristics of the state Ministry

Short Answer Questions:-

1. Military powers of Indian President.
2. Vice President in India.
3. Impeachment process on Indian President
4. Emergency powers of Indian President.
5. Election process of Indian President.
6. Functions of Indian Vice President.
7. Structure of Indian cabinet.
8. Functions of Indian Ministry.
9. Collective responsibility of Indian Ministry
10. Types of Ministers in India.
11. Features of Indian cabinet
12. Prime minister's position in Indian Ministry.
13. Functions of Indian Prime Minister.
14. Role of Governor in Indian states.
15. Status of Chief Ministers in India.
16. Composition of state Ministry.

Broad Questions

1. Explain the role of President of India.
2. Elucidate the functions of Indian President
3. Constitutionally the Indian President is more powerful, but in reality the Indian Prime Minister is more powerful than, Indian President. Discuss.
4. Explain powers and position of Indian President.
5. Write in detail about the Indian Present's emergency powers.
6. Write function and position of Indian Vice President.
7. Examine the status and powers of the Indian Prime-Minister.
8. Explain functions of the Indian Prime Minister
9. Elaborate the composition and features of Indian Cabinet.
10. Discuss the role of Prime Minister of India.
11. Explain Relation between Prime Minister and council of Ministers in India.
12. Examine the status of Governor in Indian states.
13. Explain the powers and functions of Indian Governor.
14. Elucidate the role of Chief-Minister in states.
15. Explain the Chief Minister's Powers and functions.

TOPIC 6

LEGISLATURE-UNION AND STATE

Objective Questions :

1. Which are the Houses of Indian Parliament?
2. State the tenure of representative of both houses.
3. State the strength of members of Lok Sabha and Rajya Sabha.
4. Which is the upper and the lower house in Indian Parliament?
5. Write any two characteristics of the Lok Sabha.
6. State the importance of the speaker of the Lok Sabha.
7. Write any two function of speaker of Lok Sabha.
8. State any two critiques on Rajyasabha.
9. Who is the present speaker of the Lok sabha and from when.
10. State the eligibility for the membership of Loksabha.
11. Write any two powers of speaker of Rajyasabha.
12. Write any two important functions of Loksabha.
13. Which and how many houses of state legislature are there?
14. Write any two functions of Vidhansabha.
15. Which are the conditions for membership of Vidhan Parishad.
16. Write the name and party of the present speaker of the Vidhan Sabha.
17. Write any two functions of the speaker of Vidhansabha.
18. State two differences between Vidhansabha and Vidhan parishad.
19. Essentiality of Vidhan Parishad; state in two sentences.
20. Write any two functions of Vidhan Parishad.

Short Answer Questions:

1. Composition of Rajyasabha.
2. Functions of Loksabha.
3. Status of Rajyasabha.
4. Powers of Rajyasabha.
5. Characteristics of Rajyasabha.
6. Powers of Rajyasabha speaker.
7. Functions of speaker of Loksabha.
8. Instruments of members of Parliaments used in house of parliament.
9. Role of speaker of Rajyasabha.
10. Composition of Vidhan Parishad.
11. Importance of Vidhan Parishad.
12. Powers of Vidhan Parishad.
13. Functions of Vidhan Sabha.
14. Powers of the Speaker of Vidhan Sabha.
15. Status of speaker of Vidhan Parishad.

Broad Questions :

1. Examine critically the role of Rajya sabha.
2. Explain the powers and functions of Rajya sabha.
3. Lok Sabha is more powerful house than Rajya Sabha; "comment".
4. Explain the composition and functions of Rajya Sabha.
5. Elaborate the powers and functions of Lok sabha.
6. Explain the powers and functions of speaker of lok-sabha.
7. Explain the role of speaker of lok sabha.
8. Relation between Legislature and Executive Explain.
9. Indian cabinet is responsible to legislature. Discuss.
10. Examine the role of Vidhan Parishad.
11. State the role of the speaker of Vidhan sabha.
12. Vidhan sabha is more powerful than vidhan-Parishad. Explain.
13. State an account about powers and functions of Vidhan Sabha.
14. Explain the powers and function of speaker of Vidhan sabha.

TOPIC 7

JUDICIARY

Objective Questions

1. What is the role of judiciary?
2. What is the main responsibility of the judiciary in Democratic Government?
3. How many types of Judicial system are there? What kind of judicial system is adopted in India?
4. When did the judicial system come into existence in Independent India?
5. By which Act was the 'Federal Court of India' established in India?
6. How many Judges are appointed in supreme court? Who appoints them?
7. In which article of the Indian Constitution is the composition of the supreme court Explained?
8. What is the eligibility criteria for the Judges of the supreme Court in India?
9. State the tenure of the judge of the supreme Court in India?
10. From which fund are the salaries and allowances of the judges of the supreme court paid in India? By which article?
11. What are the Limitations of the judges of the supreme court after retirement?
12. What is Judicial Review? From which countries constitution has this idea been taken?
13. By which article of Indian Constitution the provision for the High courts of states are made?
14. How many High courts are there in India? Who controls them?
15. Write the nature of composition of High court in India?
16. What are the eligibility of judges of High Court in India?
17. Who appoints the judges of High court in India?
18. Write the tenure of the judges of High court?
19. To whom does the judge of the high court submit his resignation of his post?
20. For which reasons can the judge of High court be dismissed?
21. Who has the power to decide to jurisdiction of high court in India?
22. What are the limitations of the judges of High Court after retirement?
23. When and by which amendment was the National Judicial council established for the appointment of Judges?
24. What is Judicial Activism?

Short Answer Questions :

1. Composition of Supreme Court.
2. Removal of the judges of the Supreme Court.
3. Original Jurisdiction of the supreme court.
4. Appellate function of the Supreme Court.
5. Advisory function of the Supreme Court.
6. The Role of the supreme court as the custodian of constitution.
7. Judicial Review.
8. The Supreme Court is court of Record.
9. Composition of High Court.
10. Tenure of the judges of the High Court.
11. Removal of the judges of High court.
12. Regional Jurisdiction of the High Court.
13. Role of the appellate of the High Court.
14. Power of the High Court control over the lower court.
15. Original Jurisdiction of the High Court.
16. Significance of Judicial Activism in India.

Broad Answer Questions :-

1. Elucidate the characteristics of Indian Judicial system.
2. In what way does the supreme court protect the fundamental Rights of the citizens in India? Explain it.
3. Comment on the appellate function of supreme court in India.
4. Discuss the powers and function of the supreme court in India.
5. How is the Judicial Independence in India preserved? Explain.
6. Discuss the original Jurisdiction of the supreme court in India.
7. Supreme court is court of record means the final appellate court in the country comment on.
8. What is Judicial Activism in India? Explain its nature.
9. Explain the Role of the High Courts in India.
10. Comment on the relation between Judiciary and Parliament in India.
11. Has Indian Judicial system the real power of judicial review? Comment.
12. Explain the disputes between judiciary and Parliament about the 9th schedule in Indian constitution.
13. What are the different assumptions of judicial activism? Explain it.
14. Discuss the jurisdiction of the High Court in India.

TOPIC - 8

RIGHT OF INFORMATION

Objective Questions.

1. What is mean by Right of Information?
2. When was right of Information implemented for the whole Nation? Who implemented it?
3. In which Nation has the Right of Information been commenced for the first time in the world? And how many nations have implemented it so far?
4. In which departments has the Right of Information been commenced?
5. Mention the two advantages of Right of Information?
6. When was Maharashtra Government implemented the Right of Information and when it was cancelled?
7. To which region is the Right of Information by central Government in 2005 not applicable?
8. What role has the Government to play because of the Right of Information?
9. To who does the credit go for the bringing the Right of Information in Maharashtra?
10. What is the main purpose of the Government regarding the Right of Information?
11. How is the fee collected for the demand of information?
12. What kind of information is not provide under the Right of Information?
13. How many days are to be required to provide the information or to deny?
14. What are the two drawbacks in the Right of Information?
15. What is the time limit to the appeal for the right of information?
16. How will democracy become strong due to Right of Information.
17. How will people's participation increase due to the Right of Information?
18. Explain the role of medias in case of Right of Information?
19. Explain how will the individual freedom be protected by the right of information?
20. What is the penalty per day if the information is not provided in time? And what is the maximum limit of the penalty?

HUMAN RIGHTS

1. What is mean by Human Right?
2. When was universal Human Right declared?
3. In which section & part of Indian constitution the fundamental rights are included?
4. What is need of Human Rights commission?
5. Mention the three commissions made by Indian Government to protect Human Rights?
6. Point out two rights of Indian citizens.
7. Explain the important of Human Rights?
8. Due to which section (or law) of constitution Human Rights are suppressed?
9. Who are to be the chairman and members of national Human Rights commission?
10. What is the period of the National Human Rights and what is the age limit of the members?
11. Where is to be the central office of the National Human rights commission and state commission?
12. How many sections are of National Human Rights commission? What are they?
13. Name the two social reformers struggling for Human Rights?
14. Mention the two functions of National Human Rights commission.
15. Who has the powers of audit & control the statements of account of National Human Rights commission?
16. Who is selected the committee members of National Human Rights commission?
17. Explain How the role of Human Rights helps to empower the democracy?
18. What kind of the role does Human Rights commission play in case of prisoners in Jail?
19. What is the role of National Woman commission?
20. Which constitutional amendment can change Human Rights of the citizens

RESERVATION POLICY

1. What is reservation policy?
2. What is the need of reservation for women and Backward class in the Indian Politics?
3. Point out two factors doing injustice with women and backward class?
4. What are the advantages of reservation for caste?
5. How do castes affect the Indian Politics?
6. Why are the cases of reservation increasing in the courts?
7. Explain two disadvantages about Reservation policy?
8. for which reasons the Bill of reservation for women can not be passed in the parliament?
9. What are the two advantages of reservation for women?
10. Which year was observed as the year of woman? And what day is observed as 'woman day'?
11. What are the two amendments in the constitution offering reservation for women in 'Panchayat Raj'? and how many percent?
12. What are the two problems of Indian women?
13. Name of the two women leaders who played strong role for the reservation for women?
14. Explain the relationship between voting process & reservation.
15. Explain the reservation policy is the only way to give justice to the backwards?
16. Name of the two social reformer to give strongful role in caste reservation?
17. Why do the political parties play sometimes the protesting and supporting role regarding reservation for women and reservation for castes?
18. Explain two Principles or mondal commission?
19. What is mean by dominant caste?

Short Answer Questions :

1. Right of Information
2. Restrictions on the Right of Information
3. Advantages made by rights of Information to the citizens.
4. Main purpose of Rights of Information.
5. How can right of Information be misused?
6. What are the responsibilities of Government officers regarding the right of Information?
7. What kind of information is supplied in case of Right of Information>
8. Right of information & public participation.
9. Mention the faults created by the right of Information?
10. Right of Information & Dream of Independence.
11. Explain the History of Right of Information.
12. National Human Rights commission.
13. Importance of Human Rights.
14. Structure of National Human Rights commission.
15. Functions of National Human Rights commission.
16. Explain the structure of the committee that created the human Rights commission.
17. How does Human Rights commission investigate the complaints.
18. Policy of reservation for women.
19. Policy of reservation for backward classes.
20. Caste and Politics.
21. Traditional Caste system & women reservation.
22. The role of women's organization regarding Reservation for women.
23. The advantages of reservation for women.
24. The need of reservation
25. Mandal commission
26. Reservation & social Justice
27. Indian democracy & reservation.
28. Reservation & Justice procedure.
29. The role of opponent who protested against the reservation for women.
30. The role of Babasaheb Ambedker for reservation.
31. U.N.O. and Human Rights.

Broad Questions

1. Explain in detail the Right of Information.
2. What kind of information is banned by the Right of Information?
3. Describe elaborately the procedure of getting information.
4. Point out the need of the law & information and its utility.
5. Explain the responsibilities of the Government authorities regarding Right of information.
6. Right of Information is the fundamental right of citizens in India. Explain.
7. Right of Information means the opportunity to realize the true dream of independence Explain.
8. Explain How the Right of Information has controlled the persons misusing the role.
9. Mention the fault created by right of information.
10. Describe in detail the National Human Rights commission.
11. Explain the Historical background of Human Rights.
12. Explain the structure, functions & powers of National Human Rights Commission.
13. Point out that along with citizen rights their duties are also important which is very clear from the human Rights protection law.
14. Explain the effects of caste politics?
15. How do political leader play the game of politics assuming that “caste is vote bank”. Explain.
16. Having the reservation for caste, it became possible for backwards to share the political power” Explain.
17. Explain the unsolved problems of Indian women from traditional times till today.
18. How did the poor women reap the benefits of reservation for women. Explain.
19. Explain the task of Indian women movement and the direction woman community development.
20. Due to recommendation of Mandal commission the picture of Indian politics changed ! Explain
21. Give in formation about useful role of social reformer and reservation for women.

प्रकरण : पहिले

भारतातील लोकशाही विचार व परंपरा

वस्तुनिष्ठ प्रश्न :

- १) लोकशाही हा शब्द कोणत्या दोन मुळ शब्दांपासून बनलेला आहे।
- २) लोकशाही शासन व्यवस्थेचे कोणतेही दोन मुलभूत घटक सांगा.
- ३) लोकशाहीचे प्रमुख दोन प्रकार सांगा.
- ४) प्रतिनिधिक लोकशाहीच्या दोन पद्धती कोणत्या.
- ५) संसदीय लोकशाही पद्धत असलेल्या दोन देशांची नावे सांगा
- ६) प्राचीन काळात गणराज्य अस्तित्वात असलेले दोन देश कोणते.
- ७) भारतातील प्राचीन काळातील दोन गणराज्य लिहा.
- ८) भारतातील प्राचीन गणराज्यांचे दोन प्रकार सांगा.
- ९) भारताच्या संसदीय शासन पद्धतीत नाममात्र व वास्तविक शासक कोण?
- १०) संसदीय शासन पद्धतीत कार्यकारी मंडळाची नियुक्ती कोणाकडून होते व मंत्रीमंडळ कोणाला जबाबदार असते.
- ११) भारताच्या संसदीय शासन पद्धतीचा पाया घातला गेला असे कायदे सांगा.
- १२) संसदीय शासन पद्धती असलेल्या दोन देशांची नावे सांगा.
- १३) संसदीय लोकशाहीत राष्ट्रपतीची नियुक्त कशी केली जाते.
- १४) लोकशाही शासन व्यवस्थेचे चार आधारभूत स्तंभ सांगा.
- १५) लोकशाहीची मुलतत्त्वे सांगा.

एकू - ठतरी प्रश्न

- १) प्रत्यक्ष लोकशाही संकल्पना
- २) अप्रत्यक्ष लोकशाही संकल्पना
- ३) संसदीय लोकशाही
- ४) गणराज्य
- ५) प्रजासत्ताक आणि गणराज्य यातील फरक
- ६) गणराज्य शासन पद्धती.
- ७) जनतेचे सार्वभौमत्व.
- ८) स्वातंत्र्य
- ९) समता
- १०) प्रौढ मताधिकार
- ११) धर्मनिरपेक्ष राज्य
- १२) राज्यघटना

द्वितीय प्रश्न

- १) प्राचीन गणराज्य पद्धतीचे आढावा घ्या.
- २) प्राचीन गणराज्य पद्धतीची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
- ३) प्राचीन गणराज्याचे स्वरूप स्पष्ट करा.
- ४) भारतीय गणराज्याचे स्वरूप स्पष्ट करा.
- ५) भारतीय संसदीय लोकशाहीचे स्वरूप स्पष्ट करा.
- ६) भारतीय संसदीय शासन पद्धतीची प्रमुख वैशिष्ट्ये सांगा.
- ७) लोकशाही म्हणजे काय? लोकशाहीचे प्रकार स्पष्ट करा.
- ८) ब्रिटीश शासन पद्धतीतील लोकशाहीचा पाया घालणाऱ्या विविध कायद्यांचा थोडक्यात आढावा घ्या.
- ९) १९३५ च्या कायद्याने भारतातील लोकशाहीची पायाभरणी झाली स्पष्ट करा.
- १०) भारतीय लोकशाहीची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
- ११) अध्यक्षीय व संसदीय लोकशाही पद्धतीचा तुलनात्मक आढावा घ्या.
- १२) संसदीय लोकशाही शासन पद्धती जबाबदार शासन पद्धती मानली जाते स्पष्ट करा.
- १३) स्वातंत्र्य, समता, बंधुता व न्याय ही लोकशाहीची ध्येयप्रणाली स्पष्ट करा.

प्रकरण : दुसरे

भारतीय राज्यघटना

वस्तुनिष्ठ प्रश्न

- १) भारतीय घटना समितीची पहिली सभा केव्हा झाली व घटना समितीचे हंगामी अध्यक्ष कोण होते.
- २) भारतीय राज्यघटना केव्हा तयार झाली व कोणत्या दिवसापासून अंमलबजावणी सुरु झाली.
- ३) घटना समितीचे अध्यक्ष कोण होते व घटना परिषदेत उद्दिष्टांचा ठराव कोणी मांडला.
- ४) घटना समितीच्या दोन सदस्यांची नावे लिहा.
- ५) मसुदा समितीचे अध्यक्ष कोण होते? भारतीय स्वातंत्र्याचा कायदा केव्हा झाला.
- ६) घटना समितीच्या दोन स्त्री सदस्यांची नावे लिहा.
- ७) मसुदा समितीच्या दोन सदस्यांची नावे सांगा.
- ८) लोकशाहीची व्याख्या द्या.
- ९) भारतीय राज्यघटना कशी आहे व कोणत्या प्रकारात मोडते.
- १०) भारतीय राज्यघटनेत आणखिली तरतूद असलेली कलमे कोणती.
- ११) कोणत्या कलमाने राज्यात आणखिली लावली जाते.
- १२) कोणत्या घटक राज्याला विशेष दर्जा देण्यात आला आहे.
- १३) भारतीय राज्यघटनेची दोन वैशिष्ट्ये लिहा.
- १४) ४२ व्या घटना दुरुस्तीत उद्देशपत्रिकेत कोणता बदल करण्यात आला.

उत्तरी प्रश्न

- १) समाजवाद.
- २) धर्मनिरपेक्ष राज्य.
- ३) सार्वभौमत्व.
- ४) स्वातंत्र्य.
- ५) समता.
- ६) न्याय.
- ७) घटनासमिती.
- ८) एकेरी नागरिकत्व व एकेरी राज्यघटना.
- ९) उद्देशपत्रिका.
- १०) घटना दुरुस्तीच्या पद्धती.
- ११) कल्याणकारी राज्य.
- १२) गणराज्य संकल्पना.

द्विोत्तरी प्रश्न

- १) भारतीय राज्यघटनेचा सरनामा सांगून त्याचे महत्त्व स्पष्ट करा.
- २) राज्यघटनेची उद्देशपत्रिका हा भारतीय राज्यघटनेचा आधारभूत पाया आहे स्पष्ट करा.
- ३) भारतीय संविधानाच्या प्रास्ताविकेचा आशय स्पष्ट करून महत्त्व विशद करा.
- ४) भारतीय राज्यघटनेचा सरनामा हा राज्यघटना समजण्याची गुरुकिर्ती आहे स्पष्ट करा.
- ५) उद्देश पत्रिकेतील प्रजासत्ताक, गणराज्य, सार्वभौमत्व, धर्मनिरपेक्षता व समाजवादाचा आशय स्पष्ट करा.
- ६) राज्यघटनेच्या सरनाम्यातील स्वातंत्र्य, समता, बंधुता व न्याय संकल्पनांची चर्चा करा.
- ७) भारतीय राज्यघटनेची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
- ८) भारतीय राज्यघटना आदर्श्यादी आहे हे वैशिष्ट्यांसह स्पष्ट करा.
- ९) भारतीय राज्यघटनेत जनतेचे सार्वभौमत्व कसे दिसून येते चर्चा करा.
- १०) भारताची राज्यघटना अंशतः परिदृढ व अंशतः परिवर्तनीय आहे चर्चा करा.

प्रकरण : तिसरे

संघराज्य

वस्तुनिष्ठ प्रश्न :

१. संघराज्याची दोन लक्षणे सांगा.
२. संघराज्य म्हणजे काय?
३. संघराज्याचे प्रकार सांगा (निर्मितीच्या प्रयुक्ती)
४. केंद्र सूचीतील एकूण विषय किती ते सांगा.
५. केंद्र सूचीतील दोन विषय सांगा.
६. राज्यसूचीतील एकूण विषय किती ते सांगा.
७. राज्यसूचीतील दोन विषय सांगा.
८. समयर्ती सूचीतील एकूण विषय किती ते सांगा.
९. समयर्ती सूचीतील दोन विषय सांगा.
१०. संघराज्य असलेल्या दोन देशांची नावे सांगा.
११. भारतीय संघराज्यातील दोन दोष सांगा.
१२. केंद्र सरकार व राज्यसरकार यांच्या संबंधात तणाव निर्माण करणाऱ्या दोन बाबी सांगा.
१३. केंद्र व राज्यसरकारे यांच्यामधील आर्थिक संबंध निश्चित करणाऱ्या दोन संस्था कोणत्या?
१४. शेषाधिकार हा अधिकार कोणाकडे आहे ते सांगा.
१५. संघराज्यासाठी काणेती राज्यघटना आवश्यक आहे?
१६. नियोजन आयोगाचा अध्यक्ष कोण असतो?
१७. वित्त मंडळाचा अध्यक्ष कोण असतो?

उत्तरी प्रश्न

१. भारतीय संघराज्यपद्धतीची वैशिष्टे.
२. केंद्रसूची
३. राज्यसूची
४. समवर्ती सूची
५. संघराज्याची जागतिक वैशिष्टे.
६. भारत हे संघराज्य आहे का?
७. भारतीय संघराज्याची एकात्म स्वरूपाची वैशिष्ट्ये.
८. केंद्र-राज्य यांच्यातील प्रशासकीय संबंध.
९. केंद्र-राज्य यांच्यातील आर्थिक संबंध.
१०. केंद्र-राज्य यांच्यातील विधीविषयक संबंध.

चिाँतरी प्रश्न

१. भारतीय संघराज्य पद्धतीची वैशिष्टये लिहा.
२. केंद्र सरकार व राज्यसरकार यांभ्यातील संबंध सांगा.
३. भारतीय संघराज्यातील केंद्र सरकार व घटकराज्य यांभ्यातील वैधानिक संबंध सांगा.
- ॡ. भारतीय संघराज्यातील केंद्र सरकार व घटकराज्य यांभ्यातील प्रशासकीय संबंध सांगा.
५. भारतीय संघराज्यातील केंद्र सरकार व घटकराज्य यांभ्यातील आर्थिक संबंध सांगा.
६. भारत हे संघराज्य आहे काय?
७. भारतीय संघराज्यात केंद्रीय प्रवृत्ती वाळत आहे का?
- ॢ. भारत हे केंद्र प्रधान संघराज्य आहे काय?
९. भारतामध्ये संघराज्यात्मक पद्धती आहे काय?

प्रकरण : चौथे

मूलभूत हक्क, कर्तव्ये व मार्गदर्शक तत्त्वे

वस्तुनिष्ठ प्रश्न

१. राज्य घटनेतील कोणत्या कलमात मूलभूत हक्कांची तरतूद आहे.
२. मूलभूत हक्कांपैकी कोणतेही दोन हक्क सांगा.
३. मूलभूत हक्कांची कोणतीही दोन वैशिष्ट्ये सांगा.
४. मूलभूत हक्कांचा अर्थ सांगा.
५. मूलभूत हक्कांची संकल्पना सांगा.
६. मूलभूत हक्कांचे महत्त्व सांगा.
७. मूलभूत हक्कांचे स्वरूप स्पष्ट करा.
८. मूलभूत कर्तव्य म्हणजे काय?
९. राज्यघटनेत एकूण किती मूलभूत कर्तव्ये आहेत ते सांगा.
१०. राज्यघटनेतील कोणतीही दोन मूलभूत कर्तव्ये सांगा.
११. मूलभूत कर्तव्यांचे कलम कोणते ते सांगा.
१२. घटनात्मक उपाययोजनेचे कोणतेही दोन अधिकार सांगा.
१३. बंदी प्रत्यक्षीकरणाचा संबंध कोणत्या बाबीशी आहे ते सांगा.
१४. अधिकार पुढळा म्हणजे काय?
१५. परमादेश म्हणजे काय?
१६. परमादेश म्हणजे काय?
१७. प्रतिषेध म्हणजे काय?
१८. उत्प्रेषण म्हणजे काय?
१९. कर्तव्य म्हणजे काय?
२०. मार्गदर्शक तत्त्वे कोणत्या कलमात समाविष्ट आहेत ते सांगा.
२१. मार्गदर्शक तत्त्वांचे दोन आधार कोणते ते सांगा.
२२. कोणतीही दोन मार्गदर्शक तत्त्वे सांगा.
२३. स्वातंत्र्याच्या अधिकारातील दोन अधिकार सांगा.
२४. कायदेशीर हक्कात कोणत्या हक्कांचा समावेश होतो.
२५. मार्गदर्शक दोन तत्त्वे सांगा.
२६. मार्गदर्शक तत्त्वे व मूलभूत हक्क यातील दोन फरक सांगा.

लक्ष्य-उत्तरी प्रश्न

१. मूलभूत हक्काचे महत्त्व.
२. मूलभूत हक्काचे स्वरूप.
३. मूलभूत हक्कांची वैशिष्ट्ये.
४. समतेचा अधिकार (१४ ते १८)
५. स्वातंत्र्याचा हक्क (१९ ते २२)
६. पिढ्यणुकी विरुद्धचा हक्क (२३ ते २४)
७. धार्मिक स्वातंत्र्याचा हक्क (२५ ते २८)
८. सांस्कृतिक व शैक्षणिक हक्क (२९ ते ३०)
९. मालमत्ता विषयक हक्क (३१ ते ३१)
१०. घटनात्मक उपायांचा हक्क (३२ ते ३५)
११. बंदीप्रत्यक्षीकरण अधिकार
१२. अधिकार पृच्छा अधिकार
१३. प्रतिषेध अधिकार
१४. उत्प्रेषण अधिकार
१५. मूलभूत कर्तव्ये.
१६. मार्गदर्शक तत्वातील आर्थिक तत्वे सांगा.
१७. मार्गदर्शक तत्वांचे वर्गीकरण
१८. मार्गदर्शक तत्वाचा अर्थ
१९. मार्गदर्शक तत्वांचे स्वरूप
२०. मार्गदर्शक तत्वांचे महत्त्व.
२१. मार्गदर्शक तत्वांची उगमस्थाने

द्विोत्तरी प्रश्न

१. भारतीय घटनेतील खालील मूलभूत हक्कांचे स्पष्टीकरण करा.
अ) समतेचा हक्क   ब) पिढ्यणुकी विरुद्धचा हक्क.
२. भारतीय घटनेतील खालील मूलभूत हक्कांचे स्पष्टीकरण करा.
अ) धार्मिक स्वातंत्र्याचा हक्क   ब) सांस्कृतिक व शैक्षणिक हक्क
३. मूलभूत हक्क म्हणजे काय ते सांगून महत्त्व विशद करा.
४. मूलभूत हक्कांची वैशिष्ट्ये विशद करा.
५. घटनात्मक उपाय योजनेच्या अधिकाराची चर्चा करा.
६. मूलभूत कर्तव्यांची चर्चा करा.
७. भारतीय राज्यघटनेतील मूलभूत कर्तव्ये सांगून त्यांचे परिक्षण करा.
८. भारतीय राज्यघटनेत दिलेल्या ध्येय धोरणात्मक मार्गदर्शक तत्त्वे विशद करा.
९. मूलभूत हक्क व मूलभूत कर्तव्ये यांचा संबंध सांगा.
१०. सामाजिक मार्गदर्शक तत्त्वे सांगा.
११. राजकीय मार्गदर्शक तत्त्वे सांगा.

प्रकरण -५

कार्यपालिका - संघ आणि घटकराज्य

वस्तुनिष्ठ प्रश्न

१. भारताचे पंतप्रधान कोण आहेत? कधी पासून ?
२. राष्ट्राध्यक्षांच्या उमेदवारीची पात्रता लिहा.
३. भारताच्या राष्ट्राध्यक्षांच्या नियुक्त्याकरीत मतदानात कोण सहभाग घेतो.
४. भारताच्या राष्ट्राध्यक्षांची दोन कामे सांगा.
५. भारताच्या अध्यक्षांचा न्यायविषयक अधिकार थोडक्यात स्पष्ट करा.
६. भारताच्या उपराष्ट्राध्यक्षांचे कोणतेही दोन अधिकार लिहा.
७. १९७५ ला कोणी आणिबाणी जाहीर केली? तेव्हा भारताचे पंतप्रधान कोण होते?
८. मार्च १९९८ ते ६ फेब्रुवारी २००४ पर्यंत भारतात कोणता पक्ष सत्तेवर होता. आणि त्या काळात कोण पंतप्रधान होते.
९. भारताच्या पंतप्रधानांचा नियुक्तिचा अधिकार थोडक्यात स्पष्ट करा.
१०. भारताच्या पंतप्रधानांचे महत्त्व सांगा.
११. मंत्र्यांचे प्रकार कोणते?
१२. भारताच्या मंत्रिमंडळाची कोणतीही दोन वैशिष्ट्ये सांगा.
१३. भारताच्या मंत्रिमंडळाची कोणतीही दोन कामे लिहा.
१४. मंत्रिमंडळाची नियुक्ति कोण करतो? आणि ते कोणला जबाबदार असते.
१५. महाराष्ट्र ाचे राज्यपाल कोण आहेत? कधी पासून ?
१६. भारतातलील राज्यपालांचे घटनात्मक स्थान थोडक्यातत सांगा.
१७. घटक राज्यातील राज्यपालांची कोणतीही दोन कामे लिहा.
१८. घटकराज्यातील मुख्य मंत्र्यांची भूमिका थोडक्यात लिहा.
१९. घटकराज्यातील मुख्यमंत्र्यांची महत्त्वाची दोन कामे लिहा.
२०. घटकराज्यातील मंत्रिमंडळाची वैशिष्ट्ये सांगा.

लक्ष्म - इतरी प्रश्न

१. भारताच्या राष्ट्राध्यक्षांचा लष्कर विषयक अधिकार.
२. भारतातील उपपंतप्रधान
३. भारताच्या राष्ट्राध्यक्षरील अभियोग प्रक्रिया.
४. भारताच्या राष्ट्राध्यक्षांचा आगिबाणीविषयक अधिकार.
५. भारताच्या राष्ट्राध्यक्षांची नियुक्तगी प्रक्रिया.
६. भारताच्या उपराष्ट्राध्यक्षांची कामे.
७. भारताच्या मंत्रिमंडळाची रचना.
८. भारताच्या मंत्रिमंडळाची कामे.
९. भारताच्या मंत्रिमंडळाची सामूहिक जबाबदारी
१०. भारतातील मंत्र्यांचे प्रकार.
११. भारताच्या मंत्रिमंडळाची वैशिष्ट्ये.
१२. भारतीय मंत्रिमंडळातील पंतप्रधानांचे स्थान.
१३. भारताच्या पंतप्रधानांची कामे.
१४. भारताच्या घटकराज्यांतील राज्यपालांची भूमिका.
१५. भारतातील मुख्यमंत्र्यांचे स्थान.
१६. घटकराज्य मंत्रिमंडळाची रचना.

द्विोतरी प्रश्न :

१. भारतातील राष्ट्रध्यक्षांची भूमिका स्पष्ट करा.
२. भारताच्या राष्ट्रध्यक्षांची कामे विशद करा.
३. घटनात्मक दृष्ट्या भारताचा राष्ट्रपती अधिक अधिकार संपन्न आहे. मात्र वास्तवात राष्ट्रध्यक्षांपेक्षा पंतप्रधान अधिक अधिकार संपन्न आहेत चर्चा करा.
४. भारताच्या राष्ट्रपतींचे अधिकार व स्थान स्पष्ट करा.
५. भारताच्या राष्ट्रध्यक्षांच्या आणिबाणीविषयक अधिकारांविषयी सविस्तर लिहा.
६. भारताच्या उपराष्ट्रध्यक्षांची कामे आणि स्थान याविषयी लिहा.
७. भारताच्या पंतप्रधानांचे स्थान आणि अधिकारांचे परिक्षण करा.
८. भारताच्या पंतप्रधानांची कामे स्पष्ट करा.
९. भारताच्या मंत्रिमंडळाची रचना आणि वैशिष्ट्ये विशद करा.
१०. भारतातील पंतप्रधानांच्या भूमिकांबाबत चर्चा करा.
११. भारतातील पंतप्रधान आणि मंत्रीमंडळ यांच्यातील संबंध स्पष्ट करा.
१२. भारतातील घटक राज्यातील राज्यपालांच्या स्थानाविषयी परिक्षण करा.
१३. भारताच्या राज्यपालांचे अधिकार आणि कामे स्पष्ट करा.
१४. घटकराज्यातील मुख्यमंत्र्यांच्या भूमिका विशद करा.
१५. मुख्यमंत्र्यांच्या अधिकार आणि कामांविषयी स्पष्टीकरण द्या.

प्रकरण - ६ कायदेमंडळ - संघ आणि घटकराज्य

कस्तुनिष्ठ प्रश्न

१. भारताच्या संसदेची गृहे कोणती?
२. भारताच्या संसदेच्या दोन्ही गृहांच्या सदस्यांचा कार्यकाल सांगा.
३. लोकसभा आणि राज्यसभेची सदस्य संख्या सांगा.
४. भारताच्या संसदेचे वरिष्ठ सभागृह कोणते आणि कनिष्ठ सभागृह कोणते?
५. लोकसभेची कोणतीही दोन वैशिष्ट्ये लिहा.
६. लोकसभेच्या सभापतींचे महत्त्व दोन वाक्यात सांगा.
७. लोकसभेच्या सभापतींची कोणतीही दोन कामे सांगा.
८. राज्यसभेवर होणाऱ्या कोणत्याही दोन टीका सांगा.
९. लोकसभेचे वर्तमान सभापती कोण? ते कधीपासून पदावर आहेत ?
१०. लोकसभेच्या सभासदत्वासाठीच्या अटी सांगा.
११. राज्यसभेच्या सभापतींचे दोन अधिकार लिहा.
१२. लोकसभेची कोणतीही महत्त्वाची दोन कामे लिहा.
१३. राज्यविधीमंडळाची गृहे किती आणि कोणती?
१४. विधानसभेची कोणतीही दोन कामे लिहा.
१५. विधान परिषदेच्या सदस्यत्वासाठी आवश्यक अटी कोणत्या?
१६. विधानसभा सभापतींचे नांव आणि पक्ष लिहा.
१७. विधानसभेच्या सभापतींची दोन कामे लिहा.
१८. विधानसभा व विधानपरिषदेतील दोन फरक सांगा.
१९. विधानपरिषदेच्या आवश्यकता दोन वाक्यात सांगा.
२०. विधानपरिषदेची कोणतीही दोन कामे लिहा.

लक्ष्य-उत्तरी प्रश्न

१. राज्यसभेची रचना
२. लोकसभेची कामे.
३. राज्यसभेचे स्थान.
४. राज्यसभेचे अधिकार.
५. राज्यसभेची वैशिष्ट्ये.
६. राज्यसभा सभापतीचे अधिकार.
७. लोकसभा सभापतीची कामे.
८. संसदेच्या सभागृहात संसद सदस्यांची वापरायची साधने.
९. राज्यसभेच्या सभापतीची भूमिका.
१०. विधान परिषदेची रचना.
११. विधान परिषदेचे महत्त्व.
१२. विधान परिषदेचे अधिकार.
१३. विधान सभेची कामे.
१४. विधान सभेच्या सभापतीचे अधिकार.
१५. विधान परिषदेच्या सभापतीचे स्थान.

द्विोत्तरी प्रश्न

१. राज्यसभेच्या भूमिकेचे टिकात्मक परिक्षण करा.
२. राज्यसभेचे अधिकार व कामे स्पष्ट करा.
३. लोकसभा राज्यसभेपेक्षा अधिक अधिकार संपन्न गृह आहे. भाष्य करा.
४. राज्यसभेची रचना व कामे स्पष्ट करा.
५. लोकसभेचे अधिकार व कामे विशद करा.
६. लोकसभेच्या सभापतीचे अधिकार व कामे स्पष्ट करा.
७. लोकसभेच्या अध्यक्षीय भूमिका स्पष्ट करा.
८. विधिमंडळ आणि कार्यकारी मंडळ यातील संबंध स्पष्ट करा.
९. भारताचे मंत्रिमंडळ हे कायदेमंडळाला जबाबदार आहे. पर्या करा.
१०. विधान परिषदेच्या भूमिकेचे परीक्षण करा.
११. विधानसभेच्या सभापतीची भूमिका सांगा.
१२. विधानसभा हे सभागृह विधान परिषदेपेक्षा अधिक अधिकार संपन्न आहे. "स्पष्ट करा."
१३. विधान सभेची कामे आणि अधिकार यांचा आढावा घ्या.
१४. विधानसभेतील सभापतीचे अधिकार आणि कामे स्पष्ट करा.

प्रकरण - सात

न्यायपालिका

वस्तुनिष्ठ प्रश्न

१. न्यायपालिकेची भूमिका कोणती?
२. लोकशाही शासनव्यवस्थेत न्यायसंस्थेची मुख्य जबाबदारी कोणती?
३. न्याय व्यवस्थेचे प्रकार किती? भारताने कोणत्या प्रकारच्या न्याय व्यवस्थेचा स्विकार केला आहे?
४. स्वतंत्र भारतात न्यायव्यवस्था कधी अस्तित्वात आली.
५. कोणत्या कायदानुसार भारतात 'फेडरल कोर्ट ऑफ इंडिया' ची स्थापना झाली होती?
६. सर्वोच्च न्यायालयात एकूण किती न्यायाधिकांची नेमणूक केलेली असते? त्यांची नेमणूक कोण करतो?
७. भारतीय राज्यघटनेच्या कोणत्या कलमामध्ये सर्वोच्च न्यायालयाची रचना स्पष्ट केली आहे.
८. सर्वोच्च न्यायालयातील न्यायाधिकांची पात्रता कोणती?
९. भारतातील सर्वोच्च न्यायालयातील न्यायाधिकांचा कार्यकाल द्या.
१०. भारतात सर्वोच्च न्यायालयातील न्यायाधिकांचे वेतन व भत्ते कोणत्या निधीतून देतात? कोणत्या कायदानुसार?
११. सर्वोच्च न्यायालयातील न्यायाधिकांवरील नियुक्तीनंतरच्या मर्यादा कोणत्या?
१२. न्यायालयीन पुनर्विलोकन म्हणजे काय? ही संकल्पना कोणत्या देशाच्या राज्यघटनेवरून घेतलेली आहे?
१३. भारतीय राज्यघटनेत कोणत्या कलमामध्ये घटकराज्यांसाठी उच्च न्यायालयासंबंधी तरतूदी करण्यात आल्या.
१४. भारतात उच्च न्यायालयाची संख्या किती? त्यावर कोणाचे नियंत्रण असते?
१५. भारताच्या उच्च न्यायालयाच्या रचनेचे स्वरूप लिहा.
१६. भारताच्या उच्च न्यायालयातील न्यायाधिकांची पात्रता कोणती?
१७. भारतात उच्च न्यायालयातील न्यायाधिकांची नेमणूक कोण करतो?
१८. उच्च न्यायालयातील न्यायाधिकांचा कार्यकाल लिहा.
१९. उच्च न्यायालयातील न्यायाधिकांशिवाय आपल्या पदाचा राजीनामा कोणाकडे सादर करतो?
२०. उच्च न्यायालयातील न्यायाधीशास कोणत्या करणासाठी पदव्यूत केले जाऊ शकते?
२१. भारतात उच्च न्यायालयाचा क्षेत्राधिकार निश्चित करण्याचा अधिकार कोणास आहे?
२२. उच्च न्यायालयातील न्यायाधिकांवरील नियुक्तीनंतरच्या मर्यादा कोणत्या?
२३. न्यायाधीशांच्या नियुक्ती संदर्भात राष्ट्रीय न्यायपरिषदेची स्थापना कधी व कोणत्या घटना दुरुस्तीने करण्यात आली?
२४. न्यायालयीन सक्रियता म्हणजे काय?

उत्तरी प्रश्न

१. सर्वोच्च न्यायालयाची रचना.
२. सर्वोच्च न्यायालयातील न्यायाधीशांची पदव्युत्ती.
३. सर्वोच्च न्यायालयाचे प्रारंभिक अधिकार क्षेत्र
४. सर्वोच्च न्यायालयाचे पुनर्निर्णयाचे कार्य
५. सर्वोच्च न्यायालयाचे परामर्शदायी अधिकार.
६. सर्वोच्च न्यायालयाची संविधान संरक्षक म्हणून भूमिका.
७. न्यायिक पुनर्विलोकन
८. सर्वोच्च न्यायालय अभिलेख न्यायालय आहे.
९. उच्च न्यायालयाची रचना.
१०. उच्च न्यायालयातील न्यायाधीशांचा कार्यकाल.
११. उच्च न्यायालयातील न्यायाधीशांची पदव्युत्ती.
१२. उच्च न्यायालयाचे प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र
१३. उच्च न्यायालयाची पुनर्निर्णयाची भूमिका.
१४. उच्च न्यायालयाचा कनिष्ठ न्यायालयांवर नियंत्रण ठेवण्याचा अधिकार.
१५. उच्च न्यायालयाचे प्रारंभिक अधिकार क्षेत्र.
१६. भारतातील न्यायालयीन सक्रियतेचे महत्त्व.

द्वितीय प्रश्न :

१. भारतीय न्यायव्यवस्थेची वैशिष्ट्ये विशद करा.
२. भारतीय न्यायव्यवस्था मुलभूत हक्कांचे संरक्षण कोणत्या मार्गाने करते ते स्पष्ट करा.
३. भारतातील सर्वोच्च न्यायालयाच्या पुनर्निर्णयाच्या कार्यवाही सविस्तर चर्चा करा.
४. भारतातील सर्वोच्च न्यायालयाच्या अधिकार व कार्यवाही चर्चा करा.
५. भारतात न्यायमंडळाचे स्वातंत्र्य कसे राखले जाईल ते स्पष्ट करा.
६. भारतातील सर्वोच्च न्यायालयाच्या प्रारंभिक अधिकार क्षेत्राचे वर्णन करा.
७. सर्वोच्च न्यायालय हे अभिलेख न्यायालय म्हणजे देशातील पुनर्निर्णयाचे अंतिम न्यायालय आहे. या विधानावर टिपणी करा.
८. भारतातील न्यायालयीन सक्रियतावाद म्हणजे काय? त्याचे स्वरूप स्पष्ट करा.
९. भारतातील उच्च न्यायालयांची भूमिका स्पष्ट करा.
१०. भारतातील न्यायसंस्था आणि संसद यातील संबंध स्पष्ट करा.
११. भारतात न्यायसंस्थेला खरोखरच न्यायालयीन पुनर्विलोकनाचा अधिकार आहे काय? भाष्य करा.
१२. भारतीय राज्यघटनेतील ९ व्या परिशिष्टाबाबत न्यायमंडळ व संसद यातील विवादाचे स्पष्टीकरण करा.
१३. न्यायालयीन सक्रियतावादाची विविध गृहीते कोणती? ती स्पष्ट करा.
१४. भारताच्या उच्च न्यायालयाच्या अधिकार क्षेत्रावर चर्चा करा.

प्रकरण : आठवे

माहितीचा अधिकार

वस्तुनिष्ठ प्रश्न :

- १) माहितीचा अधिकार म्हणजे काय?
- २) माहितीचा अधिकार हा संपूर्ण देशासाठी केव्हा लागू केला व कोणी लागू केला?
- ३) जगात सर्वप्रथम कोणत्या देशात हा अधिकार लागू झाला? आजपर्यंत किती देशांमध्ये याची अंमलबजावणी झाली आहे.
- ४) माहितीचा अधिकार कोणकोणत्या विभागांना लागू करण्यात आला आहे?
- ५) माहितीच्या अधिकाराचे दोन फायदे सांगा?
- ६) महाराष्ट्र शासनाने माहितीच्या अधिकार कायदा कधी लागू केला होता? तो नंतर रद्दबातल कधी झाला?
- ७) २००५ ला केंद्रशासनाने केलेला माहिती अधिकाराचा कायदा कोणत्या प्रदेशाला लागू नाही.
- ८) माहिती अधिकार कायद्याबाबत प्रशासनाची भूमिका सांगा
- ९) महाराष्ट्रातील माहिती अधिकाराचा जनक कोण?
- १०) माहितीच्या अधिकाराबाबत शासनाचा मुख्य उद्देश काय आहे?
- ११) माहिती मिळविण्यासाठी कशी फी आकारण्यात येते.
- १२) माहितीच्या अधिकारात कोणत्या प्रकारची माहिती देण्यास कायद्याने बंदी आहे.
- १३) माहितीच्या अधिकारात माहिती किती दिवसात द्यावी लागते किंवा सकारण नाकारावी लागते.
- १४) माहितीच्या अधिकारामधील कोणत्याही दोन उणिवा सांगा
- १५) माहितीच्या अधिकारात अपील करतांना किती दिवसांची मुदत आहे?
- १६) माहितीच्या अधिकारामुळे लोकशाहीस कशी बळकटी येणार आहे?
- १७) माहितीच्या अधिका

मानवी अधिकार

- १) मानव अधिकार म्हणजे काय?
- २) विश्व मानव अधिकाराची घोषणा केव्हा करण्यात आली?
- ३) भारतीय राज्यघटनेच्या कोणत्या भागात व कोणत्या कलमांमध्ये मुलभूत हक्कांचा समावेश आहे?
- ४) मानव अधिकार आयोगाची गरज का निर्माण झाली .
- ५) मानव अधिकाराच्या संरक्षणासाठी भारत सरकारने निर्माण केलेले कोणतेही तीन आयोग सांगा?
- ६) भारतीय नागरिकांना असलेले कोणतेही दोन हक्क सांगा?
- ७) मानवी हक्कांचे महत्त्व सांगा?
- ८) राज्यघटनेतील कोणकोणत्या कायद्यांमुळे मानव अधिकारांचे दमन होते?
- ९) राष्ट्रीय मानव अधिकार आयोगाचे अध्यक्ष व सदस्य कोण असतात?
- १०) राष्ट्रीय मानव अधिकार आयोगाचा कार्यकाल व सदस्यांची वयोमर्यादा सांगा?
- ११) राष्ट्रीय मानव अधिकार आयोगाचे मुख्यालय व राज्य मानव अधिकार आयोगाचे मुख्यालय कोठे असते?
- १२) राष्ट्रीय मानव अधिकार आयोगाचे किती व कोणते विभाग असतात?
- १३) मानवी हक्कांसाठी प्रयत्न करणाऱ्या दोन समाज सुधारकांची नावे सांगा.
- १४) राष्ट्रीय मानव अधिकार आयोगाची दोन कामे सांगा
- १५) राष्ट्रीय मानव अधिकार आयोगाचा दस्तऐवज तपासण्याचा अधिकार कोणास असतो?
- १६) राष्ट्रीय मानव हक्क आयोग स्थापन करणाऱ्या समिती सदस्यांची नियुक्त कोण करतात?
- १७) मानवी हक्क भूमिकेमुळे लोकशाही भङ्गम होण्यास कशी मदत होईल?
- १८) तुरुंगातील कैद्यांबाबत मानव अधिकार आयोग कशा प्रकारची भूमिका बजावते?
- १९) राष्ट्रीय महिला आयोग काय भूमिका बजावते?
- २०) घटना दुरुस्तीच्या कोणत्या प्रकाराने नागरिकांच्या मुलभूत हक्कांमध्ये बदल करता येऊ शकतो?

आरक्षण तत्व - जात व स्त्रीया

- १) आरक्षण तत्व म्हणजे काय?
- २) भारतीय राजकारणात स्त्रिया व मागासवर्गीयांसाठी आरक्षणाची गरज का निर्माण झाली?
- ३) स्त्रीया व मागासवर्गीयांवर अन्याय करणाऱ्या दोन घटकांची नावे सांगा?
- ४) आरक्षणामुळे जातींना कोणते फायदे झाले?
- ५) भारतीय राजकारणावर जातींचा प्रभाव पडतो?
- ६) न्यायालयांमध्ये आरक्षणाबाबतच्या खटल्यांची संख्या का वाढत आहे?
- ७) आरक्षण तरतुदी संदर्भात दोन चुणिया सांगा?
- ८) कोणत्या कारणामुळे महिला आरक्षण विधेयक संसदेत मंजूर होऊ शकत नाही?
- ९) महिला आरक्षणाचे दोन फायदे सांगा?
- १०) कोणते वर्ष हे महिला वर्ष म्हणून पाळण्यात आले व कोणता दिवस महिला दिवस म्हणून पाळला जातो.
- ११) महिलांना पंचायत राज व्यवस्थेत आरक्षण देणाऱ्या दोन घटना दुरुस्त्या कोणत्या? हे आरक्षण किती टक्के देण्यात आले?
- १२) भारतीय स्त्रीयांसाठी कोणत्याही दोन समस्या सांगा?
- १३) महिला आरक्षणाबाबत आग्रही भूमिका मांडणाऱ्या दोन महिला नेत्यांची नावे सांगा?
- १४) मतदान प्रक्रिया व आरक्षण यातील संबंध सांगा.
- १५) मागासवर्गीयांना न्याय देण्यासाठी आरक्षण हा महत्त्वपूर्ण मार्ग कसा ठरतो?
- १६) जातीय आरक्षणाबाबत महत्त्वपूर्ण योगदान देणाऱ्या दोन समाजसुधारकांची नावे सांगा?
- १७) प्रबळ जात (Dominant Cast.) म्हणजे काय?

लघु-उत्तरी प्रश्न

१. माहितीचा अधिकार
२. माहितीच्या अधिकारावरील नियंत्रणे.
३. माहिती अधिकारामुळे नागरिकांना होणारे फायदे.
४. माहिती अधिकाराचा मुख्य उद्देश.
५. माहिती अधिकाराचा दुरुपयोग कसा होतो.
६. माहितीच्या अधिकाराबाबत शासकीय अधिकार्यांची जबाबदारी.
७. माहिती अधिकारांतर्गत माहिती मिळविण्याची पद्धत
८. माहिती अधिकार आणि जनसहभाग
९. माहिती अधिकारातील दोष (उणिवा)
१०. माहितीचा अधिकार व स्वरज्याचे स्पष्ट
११. मानव अधिकारांबाबत ऐतिहासिक पार्श्वभूमी
१२. राष्ट्रीय मानव अधिकार आयोग
१३. मानव अधिकारांचे महत्त्व
१४. राष्ट्रीय मानव अधिकार आयोगाची रचना
१५. राष्ट्रीय मानव अधिकार आयोगाची कामे.
१६. मानवी हक्क आयोगाची निर्मिती करणाऱ्या समितीची रचना
१७. मानवी हक्क आयोगाची तक्रारीची चौकशी करण्याची पद्धत
१८. महिला आरक्षण तत्व
१९. मागासवर्गीय आरक्षण तत्व
२०. जात व राजकारण
२१. पारंपारिक जातीव्यवस्था व स्त्री आरक्षण
२२. महिला आरक्षणाबाबत स्त्री संघटनांची भूमिका
२३. महिला आरक्षणाचे फायदे.
२४. आरक्षणाची आवश्यकता (भारतीय राजकारणात)
२५. मंडळ आयोग
२६. आरक्षण व सामाजिक न्याय
२७. भारतीय लोकशाही व आरक्षण
२८. आरक्षण व न्याय प्रक्रिया
२९. महिला आरक्षणास विरोध करणाऱ्यांची भूमिका
३०. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांची आरक्षणाबाबतची भूमिका
३१. संयुक्त राष्ट्रसंघ (U.N.O) व मानव अधिकार

दिवेनरी प्रश्न

१. माहितीच्या अधिकाराचे सविस्तर वर्णन करा?
२. माहितीच्या अधिकारात कोणकोणत्या प्रकारची माहिती मिळविण्यास मनाई करण्यात आली आहे?
३. माहिती मिळविण्याच्या कार्यपद्धतीचे सविस्तर वर्णन करा.
४. माहितीच्या कायद्याची आवश्यकता व उपयोगिता सांगा.
५. माहिती अधिकाराबाबत शासकीय अधिकाऱ्यांच्या जबाबदाऱ्या स्पष्ट करा.
६. "माहितीचा अधिकार हा भारतीय नागरिकांना मिळालेला मुलभूत अधिकार आहे". स्पष्ट करा.
७. "माहितीचा अधिकार म्हणजे सरकारच्याचे स्वप्न प्रत्यक्षात उतरविण्याची संधी" स्पष्ट करा.
८. माहितीच्या अधिकारामुळे प्रशासनातील कोणत्या वाईट प्रवृत्तींना आळा बसणार आहे.
९. माहिती अधिकारातील उणीवा सांगा?
१०. राष्ट्रीय मानवी हक्क आयोगाचे सविस्तर वर्णन करा.
११. मानवी हक्कांची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी सांगा.
१२. राष्ट्रीय मानवी हक्क आयोगाची रचना कार्य व अधिकार सांगा.
१३. हक्कांबरोबरच कर्तव्येही महत्वाची असतात" हे मानवी हक्क संरक्षण कायद्यातून कसे स्पष्ट होते? ते सांगा.
१४. जातीय राजकारणाचे परिणाम स्पष्ट करा.
१५. जात ही मतपेढी (Vote Bank) समजून राजकीय नेते कसे राजकारण करतात. स्पष्ट करा.
१६. जातीय आरक्षणांमुळे मागासलेल्या जातींना राजकीय सत्तेत वाटा मिळणे शक्य झाले पर्या करा.
१७. पारंपारिक काळापासून तर आजपर्यंत भारतीय स्त्रीयांच्या न सुटणाऱ्या समस्यांचे विवेचन करा.
१८. स्त्री आरक्षणांमुळे तळागाळातील स्त्रीयांना किती फायदे झाले ते सांगा.
१९. भारतातील महिला चळवळींचे कार्य व स्त्री विकासाची दिशा
२०. "मंडळ आयोगाच्या शिफारशींमुळे भारतीय राजकारणाचे स्वरूप बदलते" स्पष्ट करा.
२१. समाज सुधारकांचे योगदान व स्त्री आरक्षण यावर माहिती द्या.